

Maandag 3 september.

Het is vroeg opstaan de morgen van de 3^e september, omdat het vliegtuig dat ons naar Milaan brengt om 8.30 vertrekt.

We ontmoeten op Schiphol onze reisgenoten maar weten nog niet wie wie is.

Aangekomen op Linate maken we echt kennis met elkaar en meteen is te merken dat het onderling wel goed zit en verheugen we ons op een mooie week.

Buiten staat een chique bus op ons te wachten. We kunnen er wel allemaal in maar oh, oh, de bagage erin proppen kost enige moeite. (Later in de week blijkt dat de chauffeur zijn mathematische oog getraind heeft en gaan de koffers er gladjes in.)

Onderweg naar Bergamo vertelt Cornelis over de geschiedenis van deze stad en omgeving.

In de 3e eeuw v. Chr. onderwerpen de Romeinen de Kelten in N.-Italië. In de 6e eeuw na Chr. veroveren de Longobarden N.-Italië dat later naar hen Lombardije wordt genoemd. Eén van hun koningen is Autari. Hij is getrouwd met met Teodolinda die streng katholiek is. Als de koning overlijdt, trouwt zij met Agilulf die zijn vrouw volgt en dan ook katholiek wordt. Ze is goede maatjes met de Paus en gebruikt

haar invloed om te strijden tegen de Arianen in het land. Arianen zijn volgelingen van Arius die de goddelijkheid van Christus ontkennen. Ze bouwt veel kerken in Lombardije en Toscane.

Als dank van de Paus krijgt zij de beroemde ijzeren kroon voor haar zoon Adaloaldo. Ook kreeg zij een kruisvormig reliek met een splinter van het Heilige Kruis. *Op 6 september bezoeken wij de kapel van Teodolinda.

In 1332 nemen de Visconti's van Milaan de streek in bezit. Daarna neemt het Venetiaanse leger de stad in. De tekenen daarvan zijn nog steeds te zien in de gevleugelde leeuw op gebouwen.

Er komt een einde aan de Venetiaanse overheersing door de inval van Franse troepen. Door het verdrag van Wenen valt het gebied aan Oostenrijk toe (Habsburg) en met de komst van Garibaldi wordt het opgenomen in het Koninkrijk Italië.

Bergamo bestaat uit Bergamo Alta en Bergamo Bassa.

Ons hotel ligt in de benedenstad, vlakbij een van de vier stadspoorten, de Porta Nuova. Na de koffers uitgepakt te hebben, eten we een broodje op het terras naast het gezellige hotel. Gesterkt door koffie en een panino gaan op weg naar de Accademia Carrara.

De Accademia is in 1796 opgericht met de schenking van de collectie van graaf Carrara aan de stad en in de loop der tijd aangevuld met legaten van privé personen.

Zij is ondergebracht in een neoklassiek palazzo uit 1810. De schitterende collectie behoort tot de belangrijkste van Italië.

De collectie toont een chronologisch overzicht van vier eeuwen Italiaanse schilderkunst. Duidelijk is te zien dat schilderijen rond 1400 nog geen tot weinig perspectief tonen. Ook de gebruikte kleuren zijn bedekt en zacht.

Het is onmogelijk alle schilderijen te benoemen en te beschrijven en we beperken ons tot het memoreren van de belangrijkste.

Hierboven van : Giovanni Bellini een Venetiaans schilder, Maria met het Kind 1487. Van Pisanello: het elegante en verfijnde portret van Lionello d'Este 1441.

Andrea Mantegna: een prachtige Maria met het Kind 1475.

Rafaëlo: een magistraal werk van de jonge Rafaëlo, de H. Sebastiaan 1501.

Sandro Botticelli: portret en profil van Giuliano de' Medici ± 1485.

Op de tweede etage zien we werken van o.a.

Titiaan: Maria met het Kind met op de achtergrond een landschap 1507.

Giovan Battista Moroni: een van de vele portretten, een oude zittende man 1575.

Moroni was dé portretschilder van Bergamo.

Francesco Hayez: Caterina Cornaro 1842.

Ponziano Loverini: laatste uren van Donizetti.

Lorenzo Lotto: het mystieke huwelijk van de H. Catherina van Alexandrië 1523.

Giuseppe Pellizza da Volpedo: vrouw met brief, een droeve herinnering 1889.

We verlaten het museum en nemen de bus terug.

Hierna lopen we van de Porta Nuova, langs Teatro Donizetti, rechts af naar de kerk van St. Bartolomeo en St. Stefano. Hier bevindt zich het altaarstuk van de Venetiaanse schilder Lorenzo Lotto, een schilder die wij in het begin van de middag in de Accademia Carrara ook al bewonderd hebben.

In 1513 bevond Lotto zich in Bergamo om een contract te tekenen voor een groot altaarstuk gefinancierd door Alessandro Martinengo Colleoni. Drie jaar later was het werk af en Lotto kreeg er 500 dukaten voor.

In het centrum van het doek zien wij de getroonde Maria met het kindje Jezus zegenend op haar arm. Zij is in gesprek met tien belangrijke heiligen die om haar heen staan, vijf aan beide zijden. Aan de bovenkant heeft Lotto een oculus geschilderd.

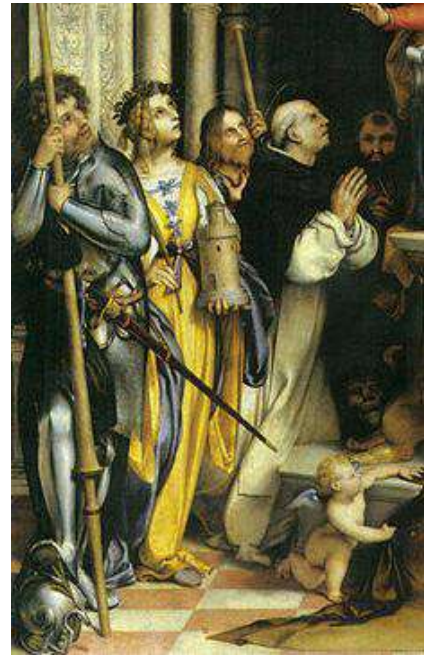

Heeft hij dat van Mantegna gezien?

Onze groep staat er een tijd bij te kijken en probeert uit te pluizen wie die verschillende personen zijn. We proberen ze te herkennen aan hun uiterlijk of attributen. Wij komen er

niet helemaal uit en dan spreekt Cor een priester aan, die graag bereid is uitleg te

geven. Voor ons aan de rechterkant van het doek staan de heiligen: Catharina (met rad en palmtak), Stefanus, Augustinus (met mijter), Johannes de Doper en Sebastiaan (met pijlen). Aan de linkerkant zien we de patroonheilige van Bergamo Alexander in wapenuitrusting (met het gezicht van Allesandro Martinengo), daarnaast de heilige Barbara met toren (met het gezicht van Allesandro's vrouw Bianca), dan Jacobus de Meerdere (met pelgrimsstaf), Dominicus en naast Maria Marcus. Het doek zit vol symbolisme en politieke betekenis.

Zo zit Maria op een troon met leeuwenpoten en daar kijkt een leeuwenkop aan de voeten van Marcus ons aan. Alessandro Martinengo Colleoni was een groot voorstander van de Venetiaanse heerschappij en de gevleugelde leeuw is het symbool van Venetië. Het altaarstuk heeft zich niet altijd bevonden op de plaats waar wij nu staan. Oorspronkelijk bevond het zich in de Città Alta in de dominicaner kerk, maar die moest in 1561 wijken voor de aanleg van de Venetiaanse muren. We verlaten de kerk via het middenpad dat aan weerszijden vijf kapellen heeft. Op weg naar het hotel strijken we nog neer op een van de terrasjes aan de via Sentierone en genieten van een lekker drankje en het mooie weer. 's Avonds hebben we een gezellig gezamenlijk diner in ristorante La Ciotola, waarna we voldaan terugkeren naar het hotel. Het einde van een heerlijke dag.

Els en Ina

Dinsdag 4 september.

Vandaag gaan we Bergamo Alta, de ommuurde bovenstad, bekijken. Het begint met een wandeling langs fraaie veelal 19^e-eeuwse herenhuizen, dan tilt de funicolare ons naar het oude centrum. Weldra komen we bij het Piazza Vecchia, dat ze juist omtoveren tot een tijdelijk groen parkje met kunstgras en vrolijke pluimen vanwege een jaarlijks evenement in Bergamo van I Maestri del Paesaggio (Meesters van het Landschap). Recht voor ons staat het Palazzo della Ragione, beneden een open loggia, tegen de gevel prijkt de

geveugelde Marcusleeuw, symbool van Venetië, dat hier lang de scepter zwaaide vanaf 1428. Een overdekte buitentrap leidt naar de grote raadszaal op de eerste verdieping. Iets naar rechts de 12^e-eeuwse Torre del Comune. Allereerst bezoeken we de Cappella Colleoni (1475), groot wonder van renaissancekunst, door de architect en beeldhouwer Giovanni Amadeo. Bartolomeo Colleoni, legeraanvoerder van Napels, Milaan en Venetië al naar gelang hem dat uitkwam, liet op deze plek de sacristie van de S.M. Maggiore afbreken om zijn grafkapel op te richten. Ondanks het stijlverschil harmonieert de grafkapel met het pal daarnaast gelegen romaans-gotische noordportaal (1350) van de kerk door het gebruik van het roze, grijze en witte marmer. Klassieke en christelijke marmorreliëfs lopen langs de plint aan weerszijden van de kapel toegang.

We zien de werken van Hercules; Hercules is symbool van de Fortitudo, één van de kardinale deugden, geheel passend bij veldheer Colleoni. Zo is b.v. de strijd afgebeeld met de zevenkoppige hydra van Lerna. Over de schouder van Hercules hangt de leeuwenhuid, hij heeft immers ook de Nemeïsche leeuw overwonnen. Eén van de christelijke voorstellingen is het apocriefe verhaal van Lamech die op jacht met zoon Tubal-kain per ongeluk de oude Kain doodt, die zich in het bos heeft verschuild. Lamech heeft op de afbeelding de pijl al geschoten. Bovenin de gevel zijn portretbustes geplaatst van Caesar en Trajanus, grote voorbeelden voor Colleoni.

Binnengegaan in de kapel, die gewijd is aan o.a. Johannes de Doper, hebben we recht voor ons het grafmonument van de opdrachtgever. Bovenin onder een triomfboog het

verguld houten beeld van de veldheer te paard op een grafkist,

waarop scènes uit het leven van Christus zijn afgebeeld. Daaronder zitten drie bewakers. Zij zitten dan weer op een grotere grafkist met in het midden een reliëf van de Kruisiging. Cor vertelt ons dat men onlangs Colleoni's stoffelijke resten werkelijk in deze kist heeft aangetroffen.

Aan de linker zijde van de kapel is het graf geplaatst met de sierlijk liggende figuur van dochter Medea, die al op haar 15^e was gestorven. Op de wanden bovenin heeft Tiepolo in de 18^e eeuw voorstellingen geschilderd in stralende lichte kleuren, met o.a. Johannes doopt Christus in de Jordaan en Johannes' onthoofding.

Aan het Domein staat ook de achthoekige Dooptkapel (die oorspronkelijk in de Santa Maria Maggiore stond) door Giovanni da Campione (1340). Zeven is het getal van de scheppingsdagen, acht van de herschepping door Christus (= doop). Rondom de eerste verdieping wisselen steeds acht ionische zuiltjes af met de zeven deugden + als achtste nederigheid of geduld.

We strijken neer op het terras aan de voeten van Torquato Tasso beroemd om zijn dichtwerk *Gerusalemme Liberata* (1575), dat ook zovele componisten en schilders inspireerde. Maar... de Italiaanse cappuccino krijgt vooral onze volle aandacht.

De Santa Maria Maggiore: eerst maken we een wandeling buitenom vanaf het noordportaal teneinde de

hoofd-apsis van de oorspronkelijk romaanse kerk aan de oostkant te zien, die met zijn dwerggalerij herinnert aan de St. Servaas in Maastricht.

Tegenover de apsis stuiten we op de marmeren plaat met een sonnet van Torquato Tasso, waarin hij groots zijn heimwee naar Bergamo bezingt, alwaar hij zijn vroege jeugd bij zijn grootouders doorbracht.

Aan de zuidkant van het transept staat ook een romaans-gotisch portaal (1360). Dit rust op pilaster-dragende gehurkte menselijke figuren en zuil-dragende leeuwen. Hier is meer grijs en wit marmer gebruikt. Een kantwerk-pinakel prijkt boven het afdak met bovenop aartsengel Michaël.

Binnen gekomen verbaast ons de overgang naar een gigantisch barok interieur met gouden krullen en Bijbelse schilderijen. In verband met de bodemsituatie heeft de kerk maar twee traveeën in het schip. Hier zijn bijzondere kunstschaten te zien. Een serie wandtapijten (16e en 17e eeuw) over het leven van Maria met in de

omlijstingen prefiguraties uit het Oude Testament, tussen rolwerk dantele putti, bloemen en vruchten. Eén tapijt met de Ten Hemelopneming van Maria, is naar verluid geweven in Vlaanderen. In de rots vanwaar Maria oprijst, valt een mooi bloemendetail op, dat duidelijk Vlaams genoemd kan worden.

Vlakbij, rechts van het tapijt, staat het marmeren grafmonument voor de componist Gaetano Donizetti († 1848) met de rouwende Vrouwe Musica. Op het

voetstukreliëf vertrappen de zeven tonen van de toonladder, in de vorm van zeven kindertjes, wanhopig hun muziekinstrumenten omdat de grote meester dood is...

Een ander groot kunstwerk bestaat uit de koorafscheiding en de koorstoelen met houtintarsia versieringen naar ontwerp van Lorenzo Lotto (ca. 1524). De koorafscheiding heeft langs de onderzijde vier grote panelen met de Ondergang van de farao in de Rode Zee, de Ark van Noach, Judith met het hoofd van Holofernes en David die Goliath doodt. Die afbeeldingen zijn nu voor ons aan het oog onttrokken door houten intarsia dekplaten met allegorische voorstellingen: b.v. farao's ijdelheid, hoogmoed op een ezel e.d. Ook de vele intarsia koorbanken kunnen we slechts uit de verte bewonderen.

Op de wand van het noordtransept zijn verschillende votief fresco's bewaard gebleven uit de 14^e eeuw. De legende van St. Eligius vertelt hoe hij als hoefsmid, voor het gemak, het been van een paard even afzaagde, het hoefijzer aanbracht en daarna weer aan het paard zette. Prachtig: het werkbankje en het aambeeld.

Op steenworp afstand staat de Dom, met een harmonisch 18^e-eeuws helder interieur. Voor de eerste kapel rechts schilderde Andrea Previtali in 1524 een Sacra conversazione van de tronende Benedictus abt met links Hiëronymus en rechts Lodewijk van Toulouse. Hoe langer we kijken, hoe meer we zien: engeltjes leggen nog

even de hand aan het erekleed over de rugleuning van de troon. Het schrale hoofd van Lodewijk draagt wel een heel grote mijter; hij wijst met een (moeilijk perspectivische) hand naar de grond met de kroon van Napels, waar hij afstand van deed om tot de orde van de franciscanen toe te treden.

Hiëronymus houdt geduldig de Kerk vast, waar Benedictus aandacht voor vraagt.

De kapel van St.Vincentius, naamheilige van deze kathedraal, is ook gewijd aan paus Johannes XXIII. We bekijken het bronzen beeld met zijn vriendelijke gezicht. Nadat ieder zich tussen de middag heeft verkwikt en wat rust genomen, maken we een flinke trappenklim langs de restanten van de citadel naar de kabelbaan met bovenaan een terrasje. Voor sommigen reden om hier te blijven. De anderen lopen verder naar de heuveltop van San Vigilio, vanwaar ze van onder de schaduwrijke bomen een indrukwekkend uitzicht krijgen op Bergamo en de wijde omgeving, met in het noorden de Alpen. Na deze mooie dag is het goed toeven in L'Osteria di Valenti, waar we direct al worden ingewijd in autochtone Italiaanse polenta!

Patrics

Woensdagmorgen 5 september.

Vandaag gaan we met ons busje - geen bagage, dus geen problemen - naar Brescia, een openbaring. Sommigen kennen Brescia alleen van de Mille Miglia, de oldtimerrace van Brescia naar Rome. De race is in mei, dus helaas zien we geen oude auto's. In de bus

worden we klaargestoomd voor ons bezoek: Brescia is net als Bergamo een oude stad. Vanaf 205 v.Chr. woonden er al Romeinen, daar vóór Kelten. Na het vertrek van de Romeinen hebben er Goten, Lombarden en Karolingers gewoond. Vanaf 1426-1797 was de stad in handen van Venetië. Na de overheersing van Napoleon wordt Brescia in 1815 toegevoegd aan de Oostenrijkse keizer. Na een opstand tegen Oostenrijk wordt de stad in 1859 opgenomen in het nieuw gestichte Koninkrijk Italië.

We beginnen natuurlijk met koffie, op Piazza della Loggia, een heerlijk Italiaans plein. Dat plein wordt voor van alles gebruikt: diploma-uitreikingen van de universiteit, muziekfestivals, nu een bloemenfestijn e.d. In 1974 was hier een bomaanslag door fascistten met acht doden en meer dan 100 gewonden n.a.v. een antifascistische demonstratie. Een gedenkteken hiervoor staat op het plein. Er is veel Venetiaanse bouw. Het meest opvallende gebouw is het Palazzo della Loggia, het

huidige stadhuis, met een bijzonder dak, net een omgekeerde scheepskiël. Daarnaast ook een mooi gebouw in Venetiaanse renaissancearchitectuur: Monte di Pietà. Het oudste gedeelte dateert uit 1484-1489. Naar een franciscaner initiatief werd hier een fonds beheerd, waarbij rijke inwoners geld stortten, dat door arme mensen geleend kon worden tegen lage rente. Op deze manier probeerden ze de joden te verjagen, die

als enigen in geld mochten handelen. Aan dit plein ligt ook de Torre dell' Orologio, een klokkentoren met een prachtig astronomisch uurwerk.

Na de koffie lopen we over de Via dei Musei naar de Romeinse resten. Deze straat volgt de loop van de vroegere Decumanus Maximus, de hoofdstraat van Brixia, zoals Brescia tijdens de Romeinse keizertijd heette. We bekijken eerst de Piazza dei Foro, het oude Forum waar zich het openbare leven afspeelde. Het is een rechthoekig plein, waar achterin de basiliek was en veel winkels in de omringende portico's met twee rijen kolommen.

Hier tegenover zien we de Tempio Capitolino, althans een moderne reconstructie daarvan. Het herstel is met bakstenen gedaan, zodat je goed kunt zien wat oud is. De tempel is op de resten van

een oudere tempel
gebouwd in opdracht van
keizer Vespasianus, keizer
van 69-79, voor de goden
Jupiter, Juno en Minerva,
ter ere van zijn

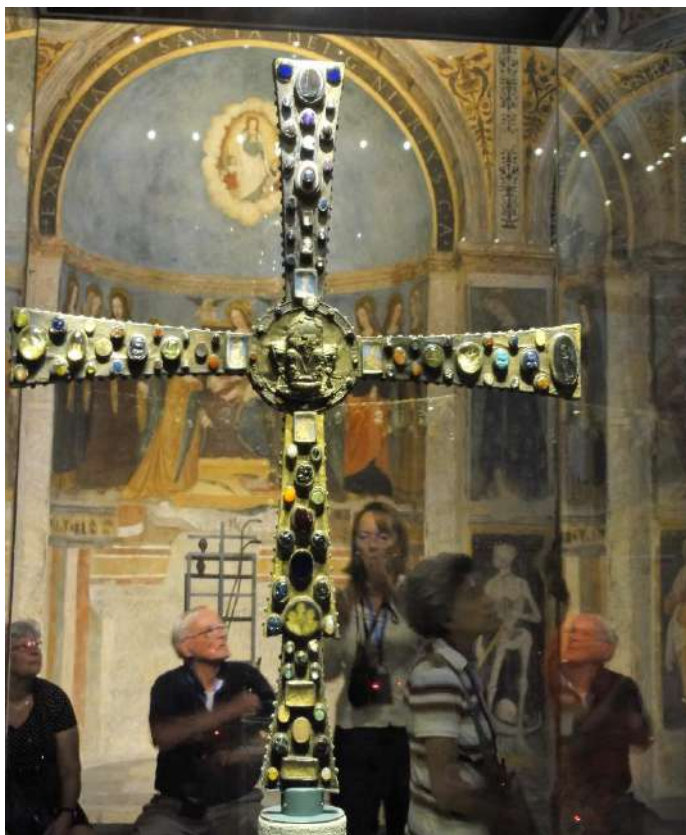
overwinning op Vitellius. In
de 4^e eeuw is er een grote
brand geweest in de
tempel en tijdens de
Middeleeuwen zijn de
resten begraven onder een
aardverschuiving. In 1823
zijn de resten blootgelegd.
Van 1935-1938 is het

complex gedeeltelijk herbouwd. In 1826 ontdekte men een holte in de muur tussen de tempel en de achterliggende heuvel. Hierin was een groep Romeinse bronzen verstopt, waaronder ook vier portretten uit de late keizertijd en "de gevleugelde overwinning van Brescia", een beeld van een vrouw met vleugels (Vittoria Alata). Dit waren heidense idolen, dus die moesten beschermd worden tegen de christenen. De tempel zelf bevat drie cellen. De centrale en de linkercel hebben nog hun originele vloer in marmer en Afrikaans breccia, versierd met mozaïeken. Iedere cel was vol geschenken aan de godheid. Je schakelde de juiste godheid in voor wat je wilde. De middelste cel was uiteraard voor Jupiter. Aan de wand zijn graf- en votiefteksten aangebracht. Naast de tempel tegen de helling liggen de resten van het Teatro Romano, vroeger d.m.v. een portico verbonden met het tempelterrein. Het bood plaats aan 15.000 mensen.

Hierna lopen we door de Via dei Musei verder naar het complex van de Musei Civici, een voormalig klooster met kerkgebouwen: het stadsmuseum Santa Giulia. In 753 is het klooster San Salvatore boven op twee Romeinse villa's gesticht door Desiderius een

belangrijke officier aan het hof. In 757 werd deze Desiderius koning van de Longobarden (757-774) met hulp van paus Stefanus II. Die zag wel iets in een strenggelovige Lombardenkoning en hij werd ook daadwerkelijk door Desiderius gesteund. Drie pausen verder, we zijn dan in 769, zag Stefanus III met lede ogen aan dat Desiderius' dochter Desiderata ging trouwen met de Frankische koning Karel de Grote. Stefanus III was bevriend met de Byzantijnen, niet met de Franken. De volgende paus, Hadrianus I zette in 772 Karel de Grote aan om Desiderata, bij wie hij geen kinderen had, te verstoten. De Longobarden waren inmiddels de grootste bedreiging voor de paus. Desiderius wilde de macht van de Longobarden versterken in heel Italië en kwam daarbij in conflict met de paus en zijn Byzantijnse bondgenoten. Karel de Grote werd door paus Hadrianus I te hulp geroepen in de strijd tegen de

Longobarden. Hij veroverde hun rijk in 774 en verenigde het met het Frankische Rijk, waarna hij zich kroonde met de Longobardenkroon. Desiderata is, nadat ze verstoten was door Karel de Grote, teruggegaan naar Brescia en heeft de rest van haar leven in het klooster gewoond.

We betreden het voormalige klooster van de benedictinessen en bezoeken eerst het ondergrondse gedeelte: de nederzetting van Brescia en zijn omgeving vanaf de bronstijd tot de Romeinse tijd, ook op de begane grond. De verborgen bronzen beelden zijn hier te zien, zoals een aantal koppen van keizers uit de 3e eeuw + één vrouw uit een andere periode. Onder de kloostertuin zijn de resten van

twee Romeinse huizen gevonden: het huis van Dionysus en het Huis van de Fontein. Je kunt stukken mozaïekvloer zien en het atrium met ruimtes daar omheen. Na een middeleeuws gedeelte van het museum kom je in de kerk San Salvatore. In de 16^e eeuw mochten de nonnen niet meer in de kerk, maar alleen in clausura. Achter tralies konden ze van boven in de kerk kijken en de dienst volgen. Op de bovenverdieping zijn fresco's van Moretto. Het volgende deel is Santa Maria in Solario, een votiefkapel uit de 12e eeuw. Hier kunnen we de kloosterschat van Santa Giulia bewonderen: de Lipsanoteca, een ivoren reliekschrijnkistje, versierd met scènes uit het Oude en het Nieuwe Testament en het grote houten kruis van koning Desiderius uit 760. Dat is gemaakt

door een goudsmid, bedekt met juwelen, zeldzame cameeën, beschilderd glas en een tondo met een driedubbel portret uit de 4e eeuw. Op de bovenverdieping zijn ook de fresco's van Ferramolla uit de 16^e eeuw.

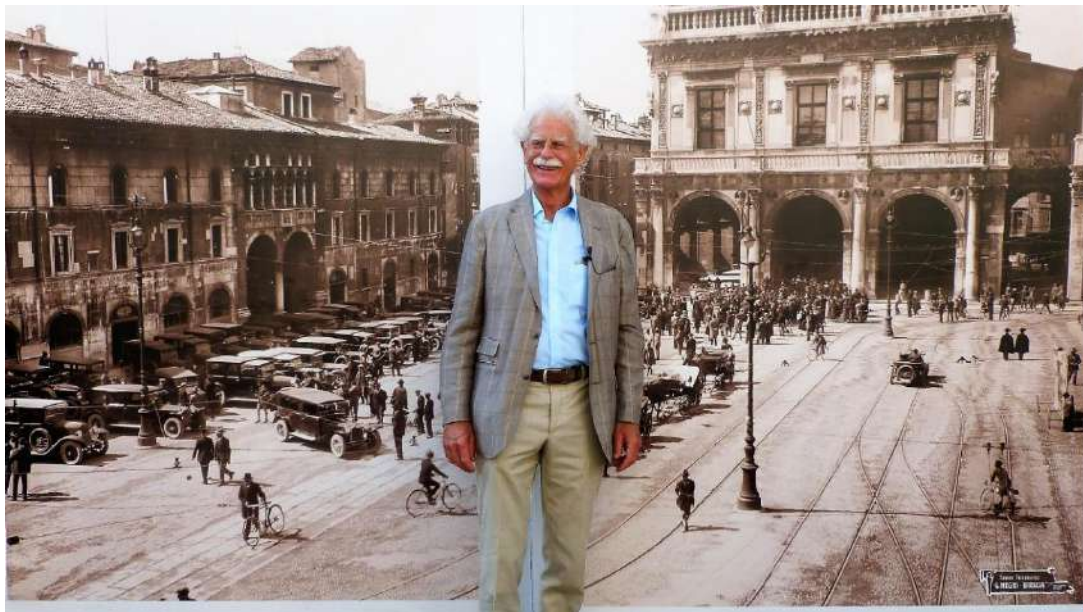
In het museum zagen we al een vrouw aan het kruis hangen:

Santa Giulia. Zij is in het begin van de 5^e eeuw vermoedelijk geboren in Carthago en werd als slavin verkocht aan Eusebius, een heiden. Hij bewonderde haar deugd. Toen zij eenmaal vrij was bracht ze haar tijd door met bidden en lezen. Eusebius nam haar mee op een reis naar Corsica. Bij aankomst was er een heidens feest gaande, dus Giulia bleef op de boot. De Corsicaanse leider accepteerde niet dat ze niet mee feestte en voerde Eusebius, die achter haar stond, dronken. Daarna werd ze uit het schip gehaald en verplicht om te offeren aan de goden, maar ze weigerde. Vervolgens werd ze gemarteld en gekruisigd. Haar relikwieën zijn door Desiderius naar de benedictijnse abdij in Brescia gebracht. Ze is patrones van Brescia en Bergamo. De naam

van het klooster San Salvatore werd later gewijzigd in Santa Giulia. Met een hoofd vol namen en kunst gaan we lunchen.

Ada.

Woensdagmiddag 5 september.

Na de zgn. "lichte", heerlijke lunch, (met o.a. die ochtend nog vers gemaakte ravioli in drie soorten), gaan we tegen drieën aan de wandel naar het Plein van de Overwinning. Hier is het ieder jaar in de maand mei groot feest, wanneer de deelnemers aan de 1000 Millia bijeenkomen. De gebouwen zijn van een soort neoklassieke stijl: strakke, moderne lijnen, die de vitaliteit van het tijdperk (± 1930) uitstralen. De architect: Marcello Piacentini.

Daarna terug naar het Piazza Paolo VI voor een bezoek aan de Rotonda, de oude kathedraal van Brescia, uit begin 12^e eeuw. In de loop der eeuwen komt de stad Brescia steeds hoger te liggen. De ronde vorm van het gebouw is volgens sommigen terug te leiden tot de Opstandingskerk in Jeruzalem. Binnengekomen zien we een prachtige sarcofaag van Veronees rood marmer met de inscriptie Berardo Maggi bisschop

en prins van de stad Brescia. Hij overleed in 1308. Op onderstaande afbeelding wordt de vrede van 1298 uitgebeeld die door bisschop Maggi was bewerkstelligd tussen de Welfen en Ghibellijnen. Links komt een processie van leken en geestelijken de kathedraal binnen, de bisschop met staf voorop. In het midden presenteert een ambtenaar kruis en evangelie voor de eed, het knielende personage legt de hand op het evangelie en de staande figuur is de notaris die de tekst voorleest, rechts staan veel blijde figuren die het tafereel bekijken.

Bezoek aan de Duomo:
 kerk uit de tijd van de
 contrareformatie; geen
 zuilen die de blik op het
 altaar versperren. We
 zien een prachtig beeld
 van Paulus de VI, opvolger
 van Johannes de XXIII.
 Het beeld laat de paus
 gebukt zien onder de
 zware last van het dragen
 van de wereldkerk. Hij is
 geboren in een dorpje
 vlakbij Brescia. In
 tegenstelling tot zijn
 voorganger had hij een
 goede opleiding genoten
 en kende hij de wereld.
 Hij voelde zich beslist
 niet verheven boven de

mensen. Hij nam het Concilie over en maakte dat ook af. Hij veranderde wel zaken, die hem niet aanstonden, zoals het afschaffen van het Gregoriaans: dat wilde hij beslist niet. Hij trok zich veel zaken zeer aan, o.a. de ontvoering van Aldo Moro in april 1978. Die stuurde hem een smeekbede om te onderhandelen met De Rode Brigades, die hem vasthielden in een buitenwijk van Rome. Op z'n knieën heeft de paus gesmeekt; het mocht niet baten. Paulus VI heeft zeven encyclieken geschreven, o.a. "De vooruitgang van de Volken", een sociaal thema: daar lag zijn hart. De encycliek "Humanae Vitae" (het menselijk leven) werd hem niet in dank afgenomen: Volgens de paus was seksualiteit uitsluitend bedoeld voor voortzetting van de mensheid. Hij onderstreepte dat de mens niet voor z'n plezier leeft, maar om bewust aan gezinsvorming te doen. De paus stierf aan een hartverlamming. Binnenkort (op 14 oktober dit jaar) wordt hij heilig verklaard.

En na deze uitleg van Cornelis staan we ons te verwonderen over het altaar van de eigentijdse bronsgieter Minguzzi, die ook werk heeft gemaakt voor Rome (Vaticaanseuren) en Milaan. Bij navraag blijkt het altaar symbool te staan voor Vrede: de stronk van de olijfboom met twee duiven. Degenen die dit toelichten blijken niet erg tevreden te zijn over dit werk en hebben ook kritiek op de lezenaar met adelaar van dezelfde Minguzzi. De duiven vinden ze raar: net kippen (bij ons is al kempfanen gezegd!). De lezenaar bleek niet goed van hoogte te zijn en is nu met moeite op de altaartreden vastgezet; de adelaarsveren hebben karton in het brons (in onze groep is het woord "rafelig" gevallen) en bovendien: Minguzzi is een atheïst!

Voor de liefhebbers volgt nu een korte wandeling naar de Pinacoteca Tosio Martinengo. Voor het museum staat een beeld van Alessandro Bonvicino Moretto (met zijn muze?), de schilder van o.a. "De dans van Salome". Henny maakt een knieval voor dit beeld,

maar gelukkig blijft ze onder ons. Het museumgebouw is het privé palazzo geweest van Tosio Pado. De start is al heel fraai: Een onbekende schilder, die St. Joris en de draak (de christelijke variant van Perseus en Andromeda) met veel echte materialen heeft gemaakt (bijv. de lans en de teugels). We zien verder prachtige schilderijen van onder meer: Paulo Veneziano, Vincenzo Foppa (uit Brescia),

Floriano Ferramola (schilder van door ons eerder geziene fresco's), Andrea Solario (Jezus als de nieuwe tempel, op de achtergrond een ruïne als symbool voor de oude tempel), Raffaello Sanzio (zijn vroegste werk, hij schilderde deze engel toen hij 18 jaar was. Deze engel was een onderdeel van een altaarstuk, dat hij voor de Sant'Agostino in Città di Castello maakte. Het altaarstuk werd zwaar beschadigd door een aardbeving in 1789). Lorenzo Lotto (uniek: het kindje Jezus aait een schaap!),

Giovanni Girolamo, Raffaele Romano, Girolamo Ronari, Sassoferrato (porseleinachtige figuurtjes), Giacomo Cerruti (realistische schilder, actief in Brescia) en uiteraard Moretto. Ook valt er nog een vitrine met prachtig Venetiaans glaswerk te bewonderen.

Vermeldenswaardig zijn ook drie schilderijen met fruitstillevens, waarin menselijke figuren zijn te ontdekken en een Laocoönbeeld van Luigi Ferrari (1810-1894).

Het is een aaneenschakeling van veel prachtige zaken: Een 'rijk'-gevulde middag! **Vera**

Donderdag 6 september.

Als we weggrijden uit Bergamo belooft Cor ons een gouden dagje.

Het is ongeveer 50 km rijden naar Monza. Cor vertelt over Monza, we gaan ver terug in de tijd. Eerst een rijtje feiten:

476 val van het West-Romeinse Rijk; Odoaker wordt koning van de Germanen.

488 de Oost-Romeinse keizer Zeno wijst het West-Romeinse Rijk aan Theodorik de Grote toe.

489 verslaat Theodorik Odoaker en verovert Milaan. Odoaker wordt verraden en door Theodorik vermoord.

Theodorik maakt Ravenna tot hoofdstad, Monza wordt zijn zomer- residentie.

Zo komt **Monza** op de kaart.

In 589 huwt Teodolinda dochter van hertog Garibald I van Beieren de Longobardische koning Autari. Het huwelijk duurde niet lang: na een jaar overleed Autari, waarschijnlijk werd hij vergiftigd. Dan volgt een huwelijk in Pavia met hertog Agilulf. Door dit huwelijk wordt Agilulf de koning der Lombarden. Teodolinda spant zich in

de arianse Longobarden te bekeren tot het katholieke geloof van de moederkerk. Zij werd daarbij krachtig gesteund door paus Gregorius de Grote. In een droom krijgt Teodolinda van de Heilige Geest (een duif), de opdracht om een kerk te bouwen. Dit wordt de Dom van Monza, gewijd aan Johannes de Doper. Bij de doop van haar zoontje ontvangt ze van Paus

Gregorius de Grote een bijzonder cadeau, nl. de IJzeren Kroon.

In 612 overlijdt Agilulf, Teodolinda is dan nog twaalf jaar koningin van de Longobarden.

De Dom kan niet worden bezocht omdat er een begrafenis is.

Wij gaan daarom eerst naar de schatkamer, waar wij ons kunnen vergapen en verbazen over de kostbaarheden, die door Teodolinda geschonken zijn.

We zien bijvoorbeeld een collectie kleine olieflesjes in een vitrine, die olie van heiligheid bevatten, afkomstig van martelaren uit Jeruzalem.

Ook zien we prachtig Romeins glaswerk. In een ronde kamer veel gouden voorwerpen, mogelijk afkomstig uit Roemenië. Ik herinner me een kip met kuikens. Verschillende boekomslagen, versierd met halfedelstenen en cameeën.

Het zoontje van Teodolinda, Adaloaldo, kreeg bij zijn doop een hanger cadeau met een stukje hout van het Heilig Kruis.

Ook zien we een reliekhouder, bekleed met edelstenen, met een tand van Johannes de Doper. Een topstuk vond ik de "saffieren" beker uit de 4e-5e eeuw op vergulde zilveren voet.

We wandelen verder en zien dan de tapijtencollectie. Ze zijn hier in Lombardije gemaakt, op één na. Ze tonen ons scènes uit het leven van Johannes de Doper. Zacharias, die te horen krijgt dat hij vader zal worden; met handen en voeten beeldt hij dat uit. Ook Salomé, die het hoofd van Johannes aan Herodes aanbiedt. Als aankleding zien we planten en dieren, dit is de Vlaamse invloed! Het roosvenster in de façade is vervangen door kunststof, de originelen bevinden zich hier in het museum.

Wij worden verwacht bij de kapel van Teodolinda. De Italiaanse gids zal ons in het Engels uitleg geven en opent de grote ijzeren deuren van de kapel. Wij zien een fantastisch beschilderde koepel!!! De schildersfamilie Zavattari uit Milaan beschilderde de hele kapel; zij gebruikten verschillende technieken, heel dure

pigmenten, heel veel bladgoud voor de achtergrond. In 45 scènes wordt het hofleven en de geschiedenis van Teodolinda verteld. Haar huwelijk met Autari, de koning van de Longobarden, ook zijn dood, de voorbereidingen voor en het huwelijk met Agilulf, veel jachtaferelen, banketten en

danspartijen. Ook het verhaal van de duif is vastgelegd. Deze voornamelijk wereldse zaken zijn ongebruikelijk als decoratie van een kapel! Dit meesterwerk in de

Internationale Stijl, met mooie vrouwen met hoog voorhoofd afgebeeld, toont ons de smaak aan de hoven in Europa op de drempel van de Renaissance.

De gids opent een deurtje en haalt uit een "tabernakel" de IJzeren Kroon

tevoorschijn. Er rijzen vragen en twijfels over de herkomst van deze Kroon. Aartsbisschop Visconti lost het probleem op, de Kroon moet beschouwd worden als een origineel relik, net als de spijkers van het Heilig Kruis. Bij onderzoek in 1993 is gebleken dat de ring in de Kroon geen ijzer bevat maar van zilver is. Als Teodolinda overlijdt wordt zij in haar kapel

begraven; haar tombe wordt een plek van devotie. In de 15^e eeuw worden haar resten in een stenen sarcofaag naar de nieuwe kapel, die aan haar gewijd is, overgebracht. In 628 schenkt Teodolinda de IJzeren Kroon aan de kerk van Monza. Mogelijk zou er een spijker van het Heilige Kruis, meegebracht door Helena uit het Heiligland, in de Kroon zijn verwerkt.

Traditie is het om in Pavia, de oude Longobardische hoofdstad gekroond te worden. Dat gebeurde bij Frederik Barbarossa in 1155. Hier werd soms vanaf geweken, zoals bij Karel de Grote (800 in Rome), de kroning tot keizer van Karel V (1530 Bologna), en uiteindelijk kroont Napoleon zichzelf in 1805 in de Dom van Milaan!

Dan is het tijd voor de lunch. Het is heerlijk weer dus iedereen op een terras, echt vakantie! We verlaten Monza en rijden langs het beroemde circuit, Max Verstappen! We krijgen niets ervan te zien, door het groen is het circuit aan het oog onttrokken. In Como aangekomen blijkt het niet haalbaar om nog naar de Sant' Abbondio te gaan. We nemen onze intrek in Albergo Firenze. Niet iedereen is even blij met de kamer. Velen maken een wandeling langs het Como meer.

Eileen.

Vrijdag 7 september.

We worden wakker in Como. Mooi op tijd gaan we op stap. Cor vertelt: het straatpatroon hier is een klassiek patroon (Milete). De Romeinen hebben dit overgenomen. Gian Galeazzo Visconti (1347-1402), de eerste hertog van Milaan, de titel had hij gekocht, laat drie enorme kerken bouwen, te weten de Dom in Milaan, de Certosa in Pavia en deze op twee na grootste in Lombardije. Deze Duomo is de laatste kathedraal, die in gotische stijl gebouwd is in Italië (1447-1489). We kijken naar een

ouderwets gotisch gebleven façade, de rest is naar renaissance begrippen veranderd,

bijv. roosvenster en lunet. De koepel is van later, omstreeks 1720 en is van Filippo Iuvarra. De Duomo is gewijd aan Maria en heet Maria Assunta. De klokkentoren is van 1927. Vlakbij staat de Broletto uit de 12e eeuw, het voormalig stadhuis. Aan de gevel van de Duomo zien we twee manfiguren, het zijn Plinius Major en Plinius Minor, twee beroemde zonen van Como. Aan de linkerkant staat Gaius Plinius Secundus, onze Major. Er zijn 37 boeken van zijn *Naturalis Historia* bewaard gebleven, uitgegeven in het jaar 77 met een opdracht aan Titus.

Rechts zien we Gaius Plinius Caecilius, onze Minor, stadhouder en schrijver. Hij beschrijft in 79 de uitbarsting van de Vesuvius en de dood van zijn oom, (t.g.v. ademhalingsproblemen) aan Tacitus. Hij was de neef én aangenomen zoon van Plinius Major. Cor vertelt over zijn leraar welsprekendheid, Quintilianus, mogelijk heeft Obama zich goed in zijn werk verdiept! Plinius schenkt Como een bibliotheek en fondsen voor de opleiding van armlastige kinderen.

In de lunet zien we een reliëf: De aanbidding van het Christuskind door de Drie Koningen. Als we binnen zijn, staan we vol bewondering bij een serie tapijten, een aantal heeft als thema Maria. 1) Haar verloving met Jozef, hij heeft een bloeiende tak in de hand. 2) Maria staat

centraal, de apostelen om haar heen, met vlammetjes boven het hoofd: Pinksteren. De Heilige Geest is ook afgebeeld. 3) We zien een heel jonge Maria, die haar opwachting maakt in de Tempel, ze wordt ontvangen door de hogepriester, aan zijn kleding te herkennen. 4) Maria ligt schijndood in bed, de apostelen om haar heen, treurend. (Dormitio). Op de achtergrond zien we een groot rond gebouw, dit is de Tempel van Jeruzalem. 5) De Maria Ten hemel- opneming. De lege sarcofaag blijft op aarde staan. De andere tapijten: Het offer van Isaac door Abraham, de engel stopt hem net op tijd. Mozes met de stenen tafelen in de hand, hij bevindt zich in een tent. Kain die Abel doodslaagt. De tapijten zijn door gilden aan de Duomo geschonken.

In het rechterschip kunnen we nog van Gaudenzio Ferrari de Vlucht naar Egypte en

het huwelijk van de Heilige Maagd bewonderen. Na de Duomo is het een korte wandeling naar de San Fedele, genoemd naar een martelaar uit ongeveer 300. Wij kennen hem in Nederland niet.

De façade van de kerk (1120) is vernieuwd, ze hebben "wangetjes" gemaakt tegen de oude basilica aan. In de middeleeuwen was deze San Fedele de Collegiata, een belangrijke parochiekerk in Como. In deze kerk zaten de vrouwen boven. De relieken van San Fedele bevinden zich in een marmeren sarcofaag onder het 14^e-eeuwse altaar. Bij het hoofdaltaar is een prachtige mozaïekvloer te bewonderen (Venetiaans). Overal zijn sculpturen te zien. Ook nog fresco's van een Anna te Drieën en de Genadestoel (13^e eeuw).

Rond 11.00 uur zitten we met koffie of spremuta op het centrale plein. Dit was het Forum in de Romeinse tijd. Als we gelaafd zijn gaan we richting de Sant' Abbondio, ook al zo'n hele oude! (1020-1095) kerk. Abbondio was de vierde bisschop van Como. Hij toont grote ijver bij de verspreiding van het evangelie in deze streek. Vanaf de 8^e eeuw wordt zijn naam verbonden aan deze kerk. In 1095 is Paus Urbanus en route naar Clermont-Ferrand om een oproep te doen voor de eerste kruistocht. Als hij hier in

Como is doet hij de inwijding van deze kerk. Benedictijner monniken vestigen zich hier, de gemeenschap gaat het voor de wind (landerijen tot aan Sicilië toe!)

Cor: Dit is een zuivere oer kerk, romaans met midden- en zijschip. Zware gemetselde pijlers, dunne zuilen aan de zijkant. Sant' Abbondio, overleden in 468, ligt hier begraven op het priesterkoor, zo ook San Console en Sant' Esuperanzia. We kunnen ook 14^e-eeuwse fresco's bewonderen o.a. De Presentatie in de Tempel, met profetes Hanna. Jozef heeft twee duiven bij zich om te

offeren. (Jezus was de eerstgeborene!) en de drie koningen die naast elkaar slapen!

Om 13.30 uur zitten we op de boot! Iedereen heeft de lunch bij zich, bij pier 4 moet Els jammer genoeg afhaken. Ze voelt zich niet lekker en gaat naar het hotel. Wij gaan op weg naar de Villa Carlotta in Tremezzo. Er is een connectie met Oranje Nassau! Marianne van Nassau, dochter van Koning Willem I en Wilhelmina van Pruisen leefde al jaren in onmin met haar despotische echtgenoot Albert van Pruisen. Ze krijgt geen steun van haar vader/familie om van hem te scheiden. Als haar vader overlijdt erft ze een enorm kapitaal. Ze neemt een gewezen koetsier, Johan van Rossum, als minnaar en particulier secretaris. Bij haar overlijden in 1883 kan ze terugkijken op een opwindend leven. In 1843 koopt ze voor haar dochter als huwelijkscadeau een villa van Giambattista Sommariva, kunstverzamelaar en een persoonlijke vriend van Napoleon. Haar dochter heet Charlotte, vandaar de naam! Sommariva verkoopt het huis, inclusief de kunstwerken. De tuin is enorm, 70.000 m² met een mooie botanische collectie, een creatie van George II van Saksen-Meiningen, de echtgenoot van Charlotte. Van Hayez zien we De laatste kus van Romeo en Julia. Van Canova Amor en Psyche, van Thorwaldsen een fries: De intocht van Alexander de Grote, (323 v. Chr. in Babylon). Napoleon had deze besteld als cadeau voor de Paus. Hij werd verbannen voor de voltooiing van het werk. (De Paus kreeg toen geen cadeau).

Prudentia

Van Andrea Appiani zijn de lunetten: Fortitudo, Temperantia, Prudentia en Justitia. Boven tegen het plafond aan: de apotheose van Napoleon. Napoleon wordt hier voorgesteld als een keizer uit de oudheid gezeten op een porfieren troon gedragen

door vier gevleugelde Victoria's. Aan zijn voeten de adelaar, embleem van een keizerrijk.

Daarna wandelen we door de tuin: een pracht geheel, al die verschillende tinten groen. Ook heel bijzondere planten, zoals de boomvarens,

inheems in Nieuw- Zeeland, tongvarens, sinaasappel en citroenboompjes, camelia's, een helling met wel honderd azalea's, enz. te veel om op te noemen. Ook heel gewaagde kleurencombinaties, zoals fuchsiarose met geel en oranje afrikaantjes ! Het was een feest voor het oog. Op weg naar de boot zagen we grote vissen in het meer, karpers? De boottocht verliep vlot. Het diner was op eigen gelegenheid. Waarschijnlijk heeft iedereen op een terras gezeten. Bij ons hotel aangekomen, zagen we dat er een podium gebouwd was tijdens onze afwezigheid. Dát beloofde niet veel goeds voor de nachtrust! De meeste van ons lukte het toch, met wat moeite, om in te slapen. Rietje had pech, het duurde nogal lang, voordat de goede kamer geregeld kon worden .

Eileen.

Zaterdag 8 september.

We gaan van Como naar Stresa, maar onderweg bezoeken we eerst Arona aan het Lago Maggiore voor het monument van Carlo Borromeo. Carlo is in 1538 in Arona geboren en in 1584 in Milaan gestorven. In die 46 jaar heeft hij veel gedaan! Wát allemaal horen we in de bus.

Carlo stamde af van landadel, die o.a. eigenaar was van Isola Bella. In zijn omgeving kreeg je vanzelf functies. Op zijn twaalfde werd hij abt van een klooster aan het Lago Maggiore zonder verplichtingen. Hij ontving een riant inkomen voor één bezoek per jaar. Al gauw stelde hij dat inkomen beschikbaar aan de armen. Hij hoefde geen priester te worden, maar ging rechten studeren. In 1559 werd zijn oom paus: Pius IV. Carlo werd benoemd tot staatssecretaris en in hetzelfde jaar tot kardinaal. Rond 1560 woonde hij in zijn palazzo in Rome en was abt van een aantal kloosters, zonder dat hij daar veel voor hoefde te doen. In 1562 kwam de omslag. Toen overleed zijn geliefde broer. Hij werd priester en werd vijf maanden later gewijd tot bisschop in Milaan. Hij vaardigde een moderne catechismus uit, stimuleerde het concilie van Trente, voerde een nieuwe tucht in, preekte iedere zondag zelf, stichtte weeshuizen, hospitalen en

liefdadigheidsinstellingen en een van de eerste priesterseminaries. Hij liet open biechtstoelen maken, zodat iedereen je kon zien zitten met een wand in de biechtstoel tot op de grond! Hij werd een soort tweede Ambrosius en voerde strijd tegen het wereldlijk gezag met een eigen leger en een eigen inquisitie. Alles werd verboden, Iran in het kwadraat. Parochies en kloosters kregen supervisors. Niet alle geestelijken waren hier blij mee. Borromeo werd dan ook door een huurmoordenaar beschoten in de Dom van Milaan, maar de kogel raakte een knoop. Hij bouwde kerken, zonder frivole afbeeldingen, alles heel streng. Vrouwen waren zedig gekleed. Hij stichtte ook weeshuizen en ziekenhuizen en toen er een enorme hongersnood kwam betaalde hij zelf voedsel voor de bevolking. In 1576 was er een pestepidemie. De leiding van de stad vluchtte de stad uit, maar alle priesters, monniken en nonnen moesten blijven om pestlijders bij te staan. Zelf gaf hij het voorbeeld. Toen de epidemie voorbij was klaagde de gouverneur hem in Rome en Madrid aan wegens overtreding van gemeentelijke voorschriften, maar hij was onkwetsbaar geworden door de steun van

het volk. In 1584 was zijn lichaam zo verzwakt dat hij overleed. Hij ligt begraven in de crypte van de Dom in Milaan. Paus Paulus V verklaarde hem in 1610 heilig.

Neef Federico Borromeo, na hem aartsbisschop van Milaan, regelde dat er een groot standbeeld van hem gemaakt moest worden op een heuvel net buiten Arona. Dat gebeurde tussen 1624 en 1698. Het beeld is gemaakt van koper en brons en is 23,5 meter hoog. Je kunt in het beeld via steile trappen naar het hoofd lopen. Daar heb je via de ogen, de neus en de mond een prachtig uitzicht op het Lago Maggiore. Wij lopen alleen via een brede stenen trap naar de voet van het standbeeld, ook al mooi! Voor sommigen is het café met terras naast het beeld nog aantrekkelijker.

Hierna rijden we door naar Stresa. Daar wacht het mooiste van de drie hotels, waarin we gelogeerd hebben. Na onze kamers bewonderd te hebben en langs het water geluncht te hebben stappen we op de boot, een lijndienst, naar Verbania aan het Lago Maggiore. Heerlijk weer, een prachtig meer, verschillende stops bij beeldschone

eilanden met een subtropische begroeiing, wat willen we nog meer. Op Isola Bella moeten we overstappen. We zijn niet de enigen. Ons doel is het Museo del Paesaggio, een museum van landschapskunst uit de 19^e eeuw, van veel schilders uit de streek, in Verbania. Wij beginnen in de gipsotheek van het museum.

Daar is een expositie van beelden, gemaakt door Paolo Troubetzkoy (1866-1938). Hij stamt af van oude Russische adel, maar is zelf opgegroeid in deze streek en is hier als kunstenaar gaan werken. Je ziet impressionistische invloeden en hij was een vriend en bewonderaar van Rodin. Hij was schilder en beeldhouwer. Paolo's zoon is op tweejarige leeftijd overleden. Hij heeft veel beelden gemaakt van de kinderen van zijn vrienden. Hij was vegetariër en maakte beelden die zijn afschuw lieten zien van het eten van veel vlees. Hij idealiseerde niet, maar gaf de werkelijkheid weer. Er werd dan ook een beeld van Garibaldi te paard afgekeurd, omdat Garibaldi er te moe en te oud uitzag. Het beeld is in stukken gesneden en aangeboden aan het museum. Hierna gaan we naar de schilderijenafdeling. Er hangen mooie schilderijen van landschappen, veel van de omgeving. Na een heerlijke terugtocht per boot eten we in ons hotel.

Ada.

Zondag 9 september.

Vanochtend staat er een bezoek aan Isola Bella op het programma, één van de drie Borromeïsche eilanden. Daar bevindt zich het imposante Palazzo Borromeo, een artistiek en historisch museum met een prachtige tuin. Tevens de verblijfplaats van de familie Borromeo.

Stipt om 9.00 uur verlaten we het hotel Royal en wandelen we rustig naar de kade om daar de veerpont te nemen. Het is nog lekker rustig. Vlak voor ons ligt het eilandje. Inderdaad heeft het de vorm van een schip, zoals de architect het bedoelde.

Aan boord vertelt Cornelis over de geschiedenis van het paleis.

Als bannelingen kwam de familie Borromeo vanuit Toscane naar Milaan, waar ze onder bescherming kwam van de familie Visconti.

Beide families steunden de Gibellijnen in hun strijd tegen de Welfen.

Ze werden succesvolle bankiers en de belangrijkste grootgrondbezitters rond het Lago Maggiore. Graaf Carlo Borromeo III heeft het eilandje gekocht en laten ontruimen.

Hij vernoemde het eiland naar zijn vrouw, Isabella. Hij was de opdrachtgever voor de bouw van het paleis. In 1632 werd met de bouw begonnen. Deze werd langdurig stilgelegd t.g.v. een pestepidemie en weer hervat door zoon Vitaliano VI, die dertig jaar onafgebroken aan het eiland heeft gewerkt. Met de aanleg van de noord façade en de haven was de bouw pas na de Tweede Wereldoorlog voltooid.

Entree via de ontvangstruimte, een monumentale trap op naar de wapenkamer met familiewapens van de belangrijkste families, Borromeo, Visconti, Sforza, Medici, Barberini e.a. Aan Vitaliano XI, het tegenwoordige hoofd van de familie de taak dit alles in stand te houden.

Op de eerste etage komen we door prachtige salons, o.a. de zaal van Napoleon, waar hij samen met zijn vrouw Josephine in 1797 gastvrijheid genoot. In de muziekzaal vond in 1935 de Conferentie van Stresa plaats, een samenkomst van gezanten uit Engeland en Frankrijk met Mussolini, om te protesteren tegen een afkondiging van Hitler, die in strijd met het verdrag van Versailles de dienstplicht in Duitsland weer invoerde. Korte tijd later zoekt Mussolini, als machtspoliticus, toenadering tot Hitler met het doel Nice en omgeving over te nemen.

We wandelen door zalen, volgehangen met schilderijen. In de stanza van Luca Giordano hangt een groot schilderij van zijn hand waarop Paris te zien is, die de appel aan de schoonste godin geeft. We dalen een wenteltrap af en komen in de grotzalen met speciale wand- en plafonddecoraties met zee-elementen.

We gaan voorbij aan de kapel, waarin voorwerpen van San Carlo Borromeo bewaard worden.

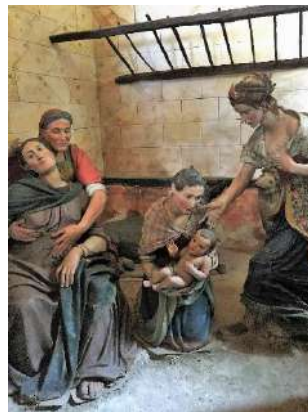
In de galerij van de gobelins hangen tapijten van 16^e-eeuwse Vlaamse meesters. Ze beelden de strijd tussen dieren uit, symbool van de strijd tussen goed en kwaad. We nemen afscheid van Cornelis en ieder wandelt op z'n eigen houtje de prachtige tuinen in. Deze zijn op zeven terrassen, piramidevormig, aangelegd. Achter in de eerste tuin staat een kamferboom uit 1820.

Toegang loopt via het atrium van Diana, met een standbeeld van de godin in een nis. De zuidkant wordt gedomineerd door het Teatro Massimo, een driedelige muur met talrijke standbeelden. De trap hierlangs voert naar het bovenste terras. Van hier een prachtig uitzicht over het Lago en de lagergelegen terrassen. Er groeien hier sinaasappel- en citroenboompjes, cipressen, buxus en allerlei exotische planten. Op de grasvelden talrijke witte pauwen.

Uiteindelijk strijken we allemaal neer op een terras voor een drankje. Hier ontmoeten we Cornelis weer. We verlaten de tuinen en dalen af naar de restaurants aan de waterkant voor een heerlijke lunch. Dan terug naar het hotel voor het middagprogramma. **Herman.**

Zondagmiddag 9 september.

Met "onze" bus gaan we naar de Heilige Berg: Sacro Monte di Orta. In een "toeristentreintje" verder naar boven! Het werelderfgoed bestaat uit 21 kapellen van de heilige Franciscus met fresco's en taferelen over het leven. Sommige kapellen zijn al in de 16^e, 17^e en 18^e eeuw gebouwd, de laatste in de 19^e eeuw.

Kapel 1:
De geboorte
van Franciscus
in een stal! Hij
kwam NB uit
een welvarend
gezin!

Kapel 2: Crucifix spreekt tot
Franciscus "Herstel mijn kerk".

Kapel 3:
Franciscus
doet afstand
van aardse
goederen en
knipt stof
voor zijn pij.

Kapel 4:

Tijdens een mis hoort Franciscus:
"voorziet u niet van goud, zilver of koper
in uw gordel, geen geld in uw reiszak,
geen twee hemden ..." Dan ontdekt
Franciscus zijn missie waarna hij roept:
"dit is wat ik zoek en wat ik wil."

Kapel 5:

Het kleden van zijn eerste
volgelingen Bernardus van
Quintavalle, Petrus van Cattaneo

Kapel 6:

De uitzending van de eerste
Franciscanen naar de steden en
dorpen, twee aan twee.

Kapel 7:

Bezoek van Franciscus en twaalf
volgelingen (net als de discipelen)
aan Innocentius III. Begin van de
orde der minderbroeders.

Kapel 8: Franciscus verschijnt aan zijn broeders op een wagen van vuur.

Kapel 9:
Clara, een rijk meisje meldt zich aan; krijgt een eigen klooster (clarissen).

Kapel 10:
Overwinning van Franciscus op allerlei verleidingen. Hij wendt zich tot de engelen en werpt zich naakt in de sneeuw of in rozenstruiken.

Kapel 11:
In 1216 verleende paus Honorius III op voorspraak van Franciscus, onder bepaalde voorwaarden aan gelovigen een volle aflaat, waarmee zielen uit het vagevuur werden verlost.

Franciscus van Assisi kwam uit een familie die al generaties lang tot de middenstand behoorde: Zijn eigen vader (Pietro Bernardone) was stoffenhandelaar, die zijn zoon wel meenam om in Frankrijk in te kopen. Tijdens een militaire expeditie, in de buurt van Spoleto, kreeg Franciscus een droom: Je zult een ander vaandel nastreven, dat van het geestelijk leven.

Kapel 12: Christus dicteert de huisregels aan Franciscus; sommige volgelingen dienden een plan in om de regel wat te matigen, maar "De Heer" geeft aan dat de regel streng blijft!

Kapel 14: In Egypte bij de sultan (volgens onze deelnemers de mooiste beeldengroep!). Franciscus probeert de sultan te bekeren tot het Christendom en stelt een vuurproef voor. De priesters van de sultan vluchten en de sultan biedt o.a. munten aan, maar Franciscus zegt dat de ware rijkdom Christus is. De conversatie eindigt in respect en vriendschap.

Kapel 15: Een medebroeder heeft door dat er iets met Franciscus gebeurt: Hij krijgt de stigmata.

Kapel 16:

Franciscus gezeten op een ezel wordt ziek naar de Porziuncola gebracht. Een grote menigte vergezelt hem. Zieken proberen hem aan te raken zodat zij zullen genezen.

Kapel 17:

De dood van Franciscus op 3 oktober, na zonsondergang; daarom is zijn herdenkingsdag op 4 oktober, Werelddierendag. Hij sterft niet, maar gaat over (Transito genaamd).

Later had hij, na een avond stappen, een bekeringsmoment. Hij hoorde een stem, die zei: "Herstel mijn kerk". Na zijn mondaine leven ging hij nu voor de armen zorgen; zijn ouders geneerden zich voor hem, er volgde een breuk met zijn vader. Hij liep naakt over straat, kreeg een kazuifel van de bisschop om zich heen. De schilder Giotto heeft het hele verhaal in zo'n 20 schilderijen verbeeld. Verschillende mensen sloten zich bij Franciscus aan, de Minderbroeders genaamd; later werd dat de Franciscanen. De kerk van de basis, ze bleven wel trouw aan Rome, kregen toestemming om twee aan twee te gaan prediken in Italië. De legende wil dat Franciscus in Egypte de sultan ontmoette en dat hij voorstelde om door brandend vuur te lopen om te bewijzen dat het christendom het juiste geloof was, waarop de moslims afdropen! In de 16^e eeuw steunde Carlo Borromeo een project voor een pelgrimsoord, liefst een streng Franciscaner klooster. Vanaf het begin was er onenigheid over hoe streng te zijn: De 'rekkelijken' en de 'preciezen'. In de 16^e eeuw nog kwam er een afscheiding: De Capucijners.

We bekijken de meeste kapellen (nr. 18, 19 en 20 niet en in nr. 21 is een tentoonstelling van moderne objecten en foto's). Iedere ruimte is weer anders ontworpen en ingedeeld met mooie fresco's en beeldgroepen. Het terrein zelf is prachtig, hoog gelegen, met veel trappen en loopkeien, waardoor sommigen van ons eerder afhaken. Ook de toiletruimte vereist een goede conditie: hurk-wc's! Helemaal "gevuld", maken we de ronde niet af, maar nemen het treintje terug.

's Avonds gaan we met de boot naar het Isola dei Pescatori voor een heerlijke vismaaltijd!

Vera.

Aanvulling van Olga: Tijdens ons bezoek aan de kapellen viel het woord "pesjoenkelen". Ik heb nog even bij Monica geïnformeerd wat dat precies betekent. Het woord is afgeleid van de kapel Porziuncola. Tot in de zestiger jaren was het nog een goed gebruik o.a. in Limburg dat je met Allerzielen (2 nov.) ging pesjoenkelen. Je ging de kerk in, bad vijf Onze Vaders, vijf Weesgegroettes en vijf Eer aan de Vaders en je had weer een zieltje uit het vagevuur verlost.

10 september.

Het is 9.00 uur. Opnieuw een excursie richting Lago di Orta, maar vandaar naar Varallo, de meest westelijk stad van onze reis. Chauffeur Lorenzo voert ons behendig via vele haarspeldbochten door een bosrijk berggebied naar Val Sesia met Varallo. Om half elf zitten we in een heel gezellig buurtcafé'tje: "Buongiorno mi fa un caffè per favore" en "Toilette; LUCE del Bagno"

Op het voormalige kloosterhof naast de franciscaanse Santa Maria delle Grazie staat een trots 19e-eeuws standbeeld van de schilder, beeldhouwer en architect Gaudenzio Ferrari. Zijn werk gaan we vanochtend bekijken. De kerk bevat een ruim middenschip met houten zadeldak, dat eindigt in een drieboogige wand als afscheiding van het monnikenkoor. Die wand is voorzien van fresco's die in rechthoekige omlijstingen het hele levensverhaal van Christus realistisch en levendig uitbeelden (voltooid 1513). Bovenaan een timpaan met een tondo waarin we de oude Jesaja zien en een banderol met profetie 53,12: *Tradidit in mortem animam suam (hij gaf zijn leven prijs aan de dood)*. Onderaan naast de middenboog in tondo's Franciscus en San Bernardino van Siena. Op verschillende voorstellingen zijn de figuren vooraan opgehoogd met beschilderd stucco om het realisme te versterken. De grote Kruisiging in het centrum wordt wel beschreven als volkstheater: vele personages zijn er bij gehaald, moeders met kinderen, ouden van dagen en zeer prominent aanwezig twee pelgrims. De ziel van

de "goede" moordenaar wordt door een engel opgetild naar de hemel, de slechte moordenaar wordt belaagd door een wrede duivel. Ontroerend zijn de vele gelaatsuitdrukkingen in de voorstellingen: smart, wanhoop, agressie, eerbied, gelatenheid en nederigheid. Soms is het op de rand van de zoetheid

die we kennen van Perugino. Hoewel het duidelijk is dat Gaudenzio kennis heeft genomen van meesters zoals Leonardo da Vinci, lijkt hij vaak terug te grijpen op de 15^e-eeuwse vroegrenaissance. Het zou ook niet verbazen als hij contacten heeft gehad met kunstenaars ten noorden van de Alpen. Vanaf de kerk lopen we naar de kabelbaan en krijgen eenmaal ingestapt een schitterend zicht op Varallo tussen de heuvels. Sacro Monte di Varallo werd omstreeks 1490 gesticht door de franciscaan Bernardino Caimi, die lange tijd in Palestina verbleef. Teruggekeerd wilde hij voor de mensen thuis via een pelgrimspad op de berg de heilige plaatsen in beeld laten brengen met de gebeurtenissen uit Christus' leven. Na zijn dood werd het diorama-project voortgezet dankzij ondersteuning van een vermogende familie en de intensieve medewerking van Gaudenzio Ferrari. Ondanks het feit dat dit complex op de Unesco-Erfgoed lijst staat, moet er nog heel wat aan de kapellen gerestaureerd worden.

Kapel 1 is het begin van het bovengenoemde pad. Deze kapel illustreert het moment van de "erfzonde" en toont Adam en Eva in het Paradijs, Eva die Adam de appel geeft en de verjaging het paradijs. De beschadigde Godsfiguur is door de tand des tijds meer gaan lijken op een Chinees.

Kapel 2 toont de Annunciatie. Het licht valt zó dat Gabriël lijkt te zweven. Op de achtergrond is Jesaja opnieuw afgebeeld, nu met zijn tekst: *Ecce virgo concipiet et pariet filium*.

Kapel 5 toont de komst van de Drie Koningen in Bethlehem. Gaudenzio heeft weer uitgepakt met de kostbaar uitgedoste hoge heren en hun dienaren. Rondom schilderde hij een menigte te paard en andere lieden die hun verbazing uiten over het bezoek aan deze arme moeder met haar kind. Via www.sacromontedivarallo.org zijn alle 44 kapellen te bekijken.

Wat moet deze eerste Heilig Land Stichting (bij ons pas uit 1911) een enorme indruk gemaakt hebben als je bedenkt dat er toen nog geen foto of film bestond. Na onze pelgrimage komen we bij verschillende gebouwen en een open zuilengalerij aan een plein met palmen en een put, die ons het gevoel geven in het Verre Oosten te zijn beland. Het is tijd voor een hapje op het terras van Albergo Sacromonte. Hoewel ze eigenlijk op maandag zijn gesloten kunnen gelukkig dranken en tosti's geserveerd worden. Hierna gaan wij weer met de bus naar Orta di San Giulio.

Omstreeks drie uur worden we met het treintje richting haven gebracht. Vlakbij het Palazzo della Comunità (1582) wachten we onder de kastanjabomen op de boot. Dan maken wij een

heerlijk tochtje naar Isola di San Giulio. San Giulio stak ooit in het grijze verleden van de 5e eeuw, drijvend op zijn mantel, over naar het kleine eiland en verjoeg daar giftige slangen. Hij stichtte een gebedsruimte, die na vele veranderingen in de 12^e eeuw werd

vervangen door de huidige romaanse kerk.

Het interieur was daarna ook weer onderhevig aan tal van vernieuwingen, maar er staat een zeer oude preekstoel (12^e-eeuw) van zwart-groen marmer op vier zuilen. De verschillende onderdelen zijn robuust van vorm. Onder de lezenaar de adelaar van Johannes, aan de andere zijden de evangelistensymbolen van stier, leeuw en mens. Verder: drakenstrijd, een boogschutter centaur, acanthus ranken en een man met een Tau staf.

Op de muren zijn talloze votief-heiligen afgebeeld, deels 14^e/15^eeeuws. Zoals: schaars gekleed Sebastiaan en Rochus, met kiezen-tang Apollonia, Blasius van de visgraat en het varkentje van de weduwe. Voor vertrek maken we nog een kleine kerkomweg door de smalle straatjes.

Thuis gekomen neemt een enkeling een frisse duik in het zwembad.

Het is de laatste avond van de reis. Lizzy bedankt namens allen onze reisleader heel hartelijk voor deze vlekkeloos

verlopen tocht. De combinatie van de vele bezienswaardigheden en een schitterende natuur zorgde voor een echt vakantiegevoel. Zoals gebruikelijk aangevuld met

heerlijke diners in sfeervolle restaurants. Culturele hoogtepunten, voorzien van uitstekende uitleg, boot- en kabelbaantochten wisselden elkaar af. En daar komt het hoogste punt van morgenochtend ook nog bij!

Patries.

Dinsdag 11 september.

Alweer de laatste dag van onze Lombardije reis. De week is omgevlogen een goede afwisseling tussen natuur en cultuur. Wat boften wij dat Rietje er op het laatst

bijkwam. De restitutie van Labrys was meteen onze eerste inleg voor de pot. Nadat ieder de koffer in een aparte ruimte van het hotel heeft gebracht, verlaten wij om 9.30 het hotel om met de kabelbaan naar de Mottarone te gaan. Wij kopen zelf ons kaartje dat was makkelijker. Voor Nicoline is het spannend. Zij heeft nl. hoogtevrees. Maar ze houdt zich kranig. De eerste etappe duurt tien

minuten. Een groot gedeelte van de groep gaat de botanische tuin Alpinia bezoeken. Deze blijkt 40.000 m² groot te zijn met meer dan 1000 soorten botanische alpine en sub alpine planten. Ze zijn aangeplant in rotsborders en voorzien van naamkaartjes en de tuinliefhebbers herkennen verschillende species.

Vervolgens lopen wij terug naar de kabelbaan om weer tien minuten te stijgen. Hier is een gelegenheid om koffie te drinken. Deze wordt door een familie gerund die niet erg praktisch is. Zoveel mensen tegelijk zijn ze niet gewend en iedereen wil wel wat lekkers bij de koffie. Hierboven ligt een klein kerkje Madonna della Neve. Rietje en ik hebben geen zin in de klim en houden het voor gezien. Maar de doorzetters krijgen een verstild kerkje te zien met als grote verrassing twee moderne schilderijen van Pietro Moroni,

een intieme Geboorte van Christus en de Bewening van Christus.

De top van de Mottarone is te bereiken met een stoeltjeslift en is 1491 meter hoog. Ada neemt mij onder de arm en Henny Nicoline. Zo komen wij in de stoeltjeslift naar boven. Wat een wijds uitzicht. Helaas is het nogal nevelig maar wij zien het Lago Maggiore en het Ortameer liggen. Er wordt besloten dat wij in Stresa gaan lunchen en wij strijken neer bij het restaurant van de kabelbaan. De panini zijn zeer betaalbaar en lekker. Nadat de groepsfoto bij ons hotel is genomen stappen wij in het busje om naar het vliegveld Malpensa van Milaan te gaan. Onderweg bedankt Cor onze chauffeur Lorenzo met een gevulde enveloppe. Hij heeft ons toch bijna de hele week rondgereden. Veel te vroeg komen wij in Malpensa aan maar gelukkig zijn er mooie winkels! Ons vliegtuig is voor de helft gevuld, maar vlak voor vertrek blijkt dat de airco niet werkt. De stewardessen zijn allervriendelijkst en komen langs met Spa blauw flessen en bekertjes. De technici kunnen het gelukkig repareren. Uiteindelijk vertrekken wij een uur later. De Mexicaanse vrouw die naast ons zit mist helaas de aansluiting op haar vliegtuig naar Mexico. Aan de bagageband op Schiphol wordt afscheid genomen en ieder gaat zijns weegs. Gelukkig hebben wij zoals gebruikelijk de reünie bij Henny en hebben wij een herinnering aan deze reis door de verslagen die gemaakt zijn door Ada, Els & Ina, Eileen, Herman, Patries, en Vera, gecorrigeerd door Cor met een finishing touch van Patries. Foto's van Nicoline en andere fotografen.

Olga.

